

I S T O R I E

Tudor Dinu (n. 1978) este profesor doctor abilitat la Universitatea din București, unde predă limbă, literatură și cultură greacă, și *doctor honoris causa* al Universității Democrit a Traciei, din Grecia. A susținut prelegeri și conferințe ca profesor invitat la universitățile din Atena (Kapodistrias și Charokopos), Salonic (Macedonia), Tracia, Cipru, Berlin, Hamburg, Bruxelles, Lund, Varșovia, Cracovia, Bratislava, Brno, Sofia, Plovdiv, Chișinău și Kiev, precum și la mai multe societăți științifice din Grecia (Leukada, Kozani, Karpathos, Kalymnos etc.), Italia, Turcia și Egipt. În ultimii ani a participat la cele mai importante congrese internaționale de studii neelene (Atena, Salonic, Ioannina, Chania, Chios, Paros, Komotini, Nicosia, Paris, Granada, Lund, Viena, Praga, Veliko Tîrnovo, Moscova, Sankt-Petersburg, Riga, Tbilisi etc.). În 2014 a fost ales și în 2018 și 2023 reales secretar general al Societății Europene de Studii Neelene. Lucrările sale dedicate unor subiecte de filologie, istorie, civilizație greacă veche, bizantină și postbizantină, dar mai ales istoriei și civilizației Țării Românești și Moldovei în secolele XVII–XIX au fost publicate în România, Grecia, Cipru, Franța, Cehia, Letonia, Ucraina și Georgia. Totodată, Tudor Dinu a realizat traduceri din autori antici (Aristofan, Plutarh, Iamblichos, Seneca, Plinius Maior) și moderni (Iannis Ritsos, Nikos Engonopoulos, Andreas Embirikos, Christos Yannaras etc.). Este fondatorul și redactorul-șef al primei reviste românești de studii neelene, *Neograeca Bucurestiensia*. La Editura Humanitas i-au apărut volumele *Mihai Viteazul, erou al eposului grec* (2008), *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat – rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII* (2011), monografia în trei volume *Bucureștiul fanariot – I: Biserici, ceremonii, războaie* (2015), *II: Administrație, meșteșuguri, negoț* (2017), *III: Viață cotidiană, divertisment, cultură* (2020) –, *Oamenii epocii fanariote. Chipuri din bisericile Țării Românești și Moldovei* (2018), lucrare distinsă cu Premiul Academiei din Atena, *Revoluția Greacă de la 1821 pe teritoriul Moldovei și Țării Românești* (2022) – Premiul Mihail Kogălniceanu al Academiei Române –, *Moda în Țara Românească: între Fanar, Viena și Paris, 1800–1850* (2023), *Băi, hammamuri, desfătări. O istorie ilustrată a băilor din Țara Românească și Moldova* (2023), *Grecia din România. Mănăstirile închinat din Țara Românească și Moldova* (2025). În duminica de Florii a anului 2018 a fost înnobit la Constantinopol de către Sanctitatea Sa patriarhul ecumenic Bartolomeu, care i-a acordat titlul bizantin de *árchon hypomnematógráphos*.

TUDOR DINU

*Cafea
tutun
dulceți*

DELICIILE ORIENTULUI
ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

O ISTORIE ILUSTRATĂ

HUMANITAS

Volum apărut cu sprijinul financiar al Asociației
Culturale „Protagoras” și al Fundației Fatrom

**Fundația
FATROM**
Aproape de TINE. Aproape de COMUNITATE.

Fotografiile reproduse în volum aparțin,
în lipsa altor precizări, autorului.

Redactor: Cristina Jelescu

Coperta: Ioana Nedelcu

Cartografie: Benjamin Stoica-Fuchs

Tehnoredactor: Manuela Măxineanu

DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Tipărit la Master Print Super Offset

© HUMANITAS, 2026

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Dinu, Tudor

Cafea, tutun, dulceți: deliciile Orientului în țările române:
o istorie ilustrată / Tudor Dinu. –

București: Humanitas, 2026

Conține bibliografie

ISBN 978-973-50-9295-5

94

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723.684.194

*Dulcețile, cafeaua (în felelene) și ciubucul turcesc
alcătuiesc o triime nedespărțită, care în toate
întâmplările vieții aduce mulțămire trupului
și mângăiere sufletului! — Vasile Alecsandri,
O plimbare prin munți*

Cuprins

<i>Precuvântare</i>	9
1. Prima ceșcuță: începuturile unui tabiet domnesc	13
2. Drumul cafelei	17
3. Cafeaua la curte	25
4. Șerbeturi și cofeturi	43
5. Cafeaua pentru toți: tabiet, leac și desert.	69
6. Cafenelele turcești	89
7. Ritual și recuzită	108
8. De la Orient la Occident	128
9. Fumurile lui Timuș	141
10. Tutunul produs în Țara Românească și Moldova.	145
11. Tutunul adus de peste hotare	171
12. Comerțul cu tutun	181
13. Patima fumatului	188
14. Uneltele viciului	208
15. Buruiana de leac	233
16. Iarba dracului	236
<i>Mulțumiri</i>	245
<i>Localități de pe teritoriul Țării Românești și Moldovei</i> <i>în care cultura tutunului este atestată până în 1859</i>	251
<i>Localități și zone din care se importa tutun</i> <i>în Țara Românească și Moldova până în 1859.</i>	252
<i>Note</i>	253
<i>Glosar</i>	293
<i>Bibliografie</i>	307

Precuvântare

CHIAR DACĂ AU FOST NEVOITE SĂ SE SUPUNĂ DE TIMPURIU Înaltei Porți, plătind tribut de vasalitate (Valahia încă din vremea lui Vlad I în 1395, iar Moldova din domnia lui Petru Aron în 1456), țările române au izbutit să își mențină câteva privilegii esențiale, ce le-au asigurat statutul de oaze înlăuntrul fruntariilor marii împărății a Semilunii. Astfel, în pofida înăsprii treptate a dominației otomane, ele și-au păstrat permanent autonomia internă deplină și mai ales caracterul emnamente creștin. Mai exact, musulmanii din imperiu nu au căpătat niciodată dreptul de a se stabili în mod liber și de a deține proprietăți la nord de Dunăre, ba chiar nu puteau îndeobște face nici călătorii pe meleaguri românești decât în baza unor autorizații speciale. Iar, odată sosiți aici, nu doar că nu întâlneau nici o moschee, dar nici măcar nu aveau voie să își practice în public propria religie. Această stare de lucruri le-a permis Țării Românești și Moldovei să își continue nealterată propria civilizație ortodoxă influențată de lumea bizantină și slavă sud-dunăreană de odinioară și în primele două veacuri ale stăpânirii otomane.

Totuși, mai ales din a doua jumătate a secolului XVII, inevitabilul s-a produs, iar la gurile Dunării au început să pătrundă pe mai multe filiere elemente reprezentative ale culturii otomane laice, menite să îmbogățească și să diversifice zestrea civilizației autohtone. Mai concret, ele au fost transplantate în

spațiul românesc nu doar de turcii aflați în trecere pe la noi, ci și de domnii ori boierii pământeni care, în cursul călătoriilor întreprinse la Stambul sau în alte orașe din imperiu, căzuseră pradă fascinației Răsăritului. Dar probabil contribuția cea mai însemnată la orientalizarea vieții din Principate și-au adus-o creștinii balcanici (în primul rând greci, dar și armeni, albanezi etc.) sosiți pe pământ românesc în căutarea unei vieți mai bune, care nu se puteau desprinde nici în noua lor patrie de câteva dintre voluptățile de acasă.

Astfel și în țările române au început să se înalțe hanuri pentru negustori și alți călători, să se ridice băi turcești de natură să îmbunătățească nivelul de igienă al populației urbane, iar ulterior să se construiască și cișmele, menite să as-tâmpere cu apă limpede de izvor setea trecătorilor, ori chioșcuri pentru huzurul celor avuți. Treptat, boierii noștri s-au lăsat cucerii și de gastronomia răsăriteană și au găsit cu cale să se îmbrace după moda de la Poartă, purtând șalvari, anterior și giubea ori acoperindu-se cu fesuri, islice și calpace.

Dar, fără doar și poate, darurile cele mai reprezentative pe care ni le-a oferit lumea otomană și, de altfel, singurele de care nu ne-am lepădat odată cu intrarea noastră pe orbita occidentalizării în secolul XIX au fost cafeaua și tutunul. Cea dintâi a ajuns în țările române în a doua jumătate a veacului XVII, la mai bine de o sută de ani după ce se răspândise în Imperiul Otoman, dar a fost degrabă inclusă în protocolul curților domnești, unde prepararea și servirea ei au fost ridicate la nivel de artă. Totodată licoarea aburindă a fost iute adoptată și de boierimea noastră, care a ajuns să o consume cu nesaț de dimineața până seara, preferând-o de multe ori tradiționalelor băuturi alcoolice. Și, chiar dacă nu și-o permiteau în mod curent, căci cafeaua era un produs scump adus de peste mări și țări, și locuitorii de rând ai orașelor tot o savurau la ocazii, mai ales atunci când se abăteau prin cahvene, localuri în care puteau socializa fără a-și pierde sobrietatea ca în cârciumi. Totuși, abuzul de cofeină cu efectul ei surescitant îi făcea câteodată pe mușterii să își piardă simțul realității și fie să se ciondănească sau chiar să se ia la bătaie cu convivi, fie să urzească planuri revoluționare, pe de-a-ntregul fanteziste, numaidecât dezvăluite autorităților de *iscoditorii*

trimiși la fața locului din porunca domnilor fanarioți, nejustificat de temători de improbabilele răsturnări puse la cale de stâlpii de cafea. Astfel de fobii au nutrit însă și autoritățile de după 1821, căci și cafenelele de tip occidental, amenajate treptat pe tiparul celor pariziene pentru o clientelă tot mai selectă, au continuat să constituie focare de intrigi revoluționare, mai ales că le puneau la dispoziție celor interesați și gazete în diverse limbi. Dar, firește cum nu toți împătimiții cafelei aveau morbul politicii, unii clienți preferau să discute afaceri, dar și să joace biliard sau cărți ori să asiste la mici reprezentații dramatice ce înlocuiseră acum prestațiile tarafurilor lăutărești. O făceau sorbind nu doar cafele preparate după inovatoare rețete apusene, ci și lichioruri și alte băuturi fine, ori degustând, alături de banalele dulceturi, o gamă variată de înghețate, dar și de bomboane și de prăjituri în vogă prin Hexagon. Și, evident, trăgeau neconținut din țigarete, iar nu din ciubuce ca odinioară, căci fumatul devenise de multă vreme o a doua natură a românilor.

Sosit la gurile Dunării tot în a doua jumătate a veacului XVII, tutunul i-a cucerit numaidecât nu doar pe domni și pe boieri, ci și pe clerici și pe oamenii din popor. A ajuns astfel să fie nu doar importat deopotrivă din Imperiul Otoman și din Occident, ci și cultivat extensiv, atât în Țara Românească, cât mai ales în Moldova, pentru a satisface cererea masivă din partea unor consumatori cu o putere de cumpărare mai scăzută. Căci, firește, vodă și marii arhonți se desfătau cu cele mai rafinate sortimente de tabac otoman, atent alese de propriii tutungii și fumate tacticos din lulele lungi de 1–2 metri, cu muștiucuri din chihlimbar sau pietre semiprețioase și cupe din ceramică fină sau chiar din porțelan. Și o făceau aproape fără întrerupere, chiar și atunci când lucrau, călătoreau sau se pregăteau de somn. La rândul lor, nedespărțiți de lulea erau și localnicii din păturile cele mai de jos ale societății, precum și țiganii robi, pe care fumul îi făcea să uite pentru o clipă de viața lor obidită. Și, de parcă nu era de ajuns, mulți români nu se mulțumeau doar să tragă neconținut din ciubuc, ci și prizau toată vremea tutun din tabacherele pe care le purtau mereu asupra lor, la fel ca și punguțele de tutun. Totodată foloseau mirifica plantă drept leac pentru o mulțime de afecțiuni sau pentru a-și apăra

blănurile de voracitatea moliilor. Iar, în condițiile în care până la jumătatea secolului XIX consecințele negative ale fumatului asupra sănătății au rămas necunoscute în țările române, împotriva respectivei practici nu s-au ridicat decât voci izolate care asemuiau arderea ierbii dracului cu cea a păcătoșilor în focul nestins al Gheenei.

Haideți, dragi cititori, să lăsăm la o parte astfel de prejudecăți și să descoperim împreună, deopotrivă prin intermediul cuvântului și al imaginii, deseori inedite, cum cele două delicii ale Orientului (savuratul cafelei și pufăitul din lulea) au cucerit pentru mai bine de două veacuri inimile și simțurile strămoșilor noștri.

1. Prima ceșcuță: *începuturile unui tabiet domnesc*

Cum pătrunde cafeaua
în Moldova și Țara Românească

POTRIVIT CRONICARULUI ION NECULCE, CARE ÎN SCRIEREA sa *O samă de cuvinte* conservă o mulțime de tradiții istorice, de a căror autenticitate se îndoiește el însuși cu eleganță („cuvinte ce sunt auzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni, și în letopisășu nu sunt scrise”; „așa vorbăsc oamenii”), cel dintâi român care s-ar fi învrednicit să guste din elixirul tonifiant ar fi fost marele logofăt al Moldovei Ioan Tăutu în anul 1504. În realitate însă, atunci când marele boier a fost trimis ca sol de pace la Înalta Poartă, cafeaua nu ajunsese încă pe malurile Bosforului. Trimis de noul domn Bogdan III în misiune diplomatică la Constantinopol în scopul normalizării relațiilor cu Înalta Poartă, acesta ar fi fost primit în audiență la marele vizir, care l-ar fi pus să se descalțe și l-ar fi poftit să ia loc nu pe un scaun, ci pe un pled („au șezut înaintea viziriului pre măcat, și n-au fost având mestei la nădragi”). Cu acest prilej l-ar fi omenit, ca semn al acceptării reconcilierii cu Moldova rebelă în vremea lui Ștefan cel Mare, cu o licoare nemaivăzută pe nume *cahfe*, despre modul de consum al căreia marele boier habar nu avea. Ca atare, ar fi dat-o dintr-odată pe gât ca pe o dușcă de tărie, adresând urările cuvenite padișahului și vizirului („și, închinând, au sorbit felegianul ca altă băutură”)¹. Fără doar și poate, o astfel de primire la curtea sultanului era plauzibilă în secolul XVIII, când și-a scris cronica Neculce, dar nu și în primii ani ai veacului al XVI-lea, în condițiile în care cafeaua a pătruns

Potrivit cronicarului moldovean Ion Neculce, primul român care ar fi dat pe gât o ceașcă de cafea, opărindu-se probabil cumplit, ar fi fost tocmai cel mai îndepărtat strămoș cunoscut al autorului cărții de față, și anume vel logofătul Moldovei Ioan Tăutu, reprezentat aici împreună cu familia în tabloul votiv al propriei sale ctitorii de la Bălinești (jud. Suceava, 1494–1499).

în Imperiul Otoman abia după cucerirea Yemenului și Egiptului în 1517.

Și, deși a cunoscut o răspândire rapidă atât la Stambul, unde prima cafenea publică s-a deschis încă din 1551–1552², cât și în alte mari centre urbane ale imperiului, licoarea aburindă nu a ajuns la gurile Dunării decât în a doua jumătate a veacului XVII. Ba chiar și în Bucureștiul devenit poarta de intrare a civilizației orientale în țările române prima cafenea este atestată abia în anul 1667. Deloc întâmplător, aceasta fusese înființată de un turc pe nume Hamic³, fost membru al trupelor „de seimeni ai palatului imperial“, care, după încheierea serviciului militar, se gândise să profite de oportunitățile unei piețe pe care cafeaua era încă necunoscută. Fusese o idee inspirată, așa cum o dovedesc atât funcționarea cu succes a stabilimentului până

Măsuță de cafea din lemn, decorată cu compoziții vegetale complexe realizate cu intarsii de sidef și fir metalic încastrat, așa cum ar fi avut în propriile reședințe unii boieri munteni încă de la finele veacului XVII. Deasupra acesteia este așezată o tavă metalică (sinie) decorată deopotrivă cu reprezentări animaliere și caligrame otomane (Muzeul Brăilei Carol I).

la moartea oșteanului otoman în anul 1691⁴, cât și faptul că în scurt timp mirabilul elixir a ajuns să cucerească inimile nu doar ale oamenilor de rând, ci și ale fruntașilor țării. Căci, după cum mărturisește un călător ungur sosit în 1678 pe malurile Dâmboviței, boierii nu doar ajunseseră pe atunci să consume constant noua băutură, ci și dețineau deja în propriile reședințe „măsuțe mici” „pentru pus ceașca de cafea”.⁵ Așa că nu trebuie să mire faptul că încă din 1688 printre obligațiile cuparului curții se număra și aceea de a-i servi domnului Valahiei și cafea⁶, nu doar vin și rachiu ca odinioară. Și firește, urmând modelul otoman, întâistătătorul țării avea să îi trateze cu licoarea dătătoare de puteri și pe distinșii săi oaspeți. Bunăoară, după ce a organizat în 1691 „un ospăț măreț” cu „bucate alese și vinuri (autohtone) de mare preț” în onoarea diplomatului italian Luigi Ferdinando Marsigli, Constantin Brâncoveanu l-a invitat pe acesta la o întâlnire de taină, la care cei doi bărbați au discutat „timp de două ceasuri” chestiuni felurite, „stând turcește pe perne” și sorbind cafea și tutun⁷.

Ceva mai târziu băutura cu pricina a fost integrată și în protocolul de stat al Moldovei, unde totuși, la primirea marelui